Krajina jižního úpatí Doupovských hor s Velkým Hlavákovem.

Zajímavá místa Karlovarského kraje – Jižní svahy Doupovských hor

Stanislav Wieser, Karlovy Vary

Při pohledu ze silnice I/6 mezi Andělskou Horou a Libkovicemi bývaly svahy Doupovských hor lákavým, ale zapovězeným cílem dobrodružného výletu. Bylo však možné okrajem vojenského prostoru projet autobusovou linkou, která vyjížděla a dosud vyjíždí z Karlových Varů. Za Stružnou odbočuje do cíle ve Valči. Přes Bražec až nad Luka a potom ještě okolím Albeřic tenkrát projížděl autobus jinak nepřístupným územím Vojenského újezdu Hradiště. Hranice újezdu potom obcházela Velký Hlavákov a Valeč. Od roku 2005 byly části vojenských újezdů v ČR zpřístupňovány. Došlo k tomu i v újezdu Hradiště. Od roku 2007 již v některých mapách Karlovarska byla vyznačena cyklostezka č. 2249, která procházela z údolí Ohře po silnici k Lučinám a dál tehdy rozbitou vozovkou k Žalmanovu na dřívější hlavní silnici. Od Žalmanova dál po trase již popisované autobusové linky je vedena do Valče. Nikde však neprotíná území Vojenského újezdu Hradiště, většinou tvoří jeho jižní hranici a spojuje zajímavá místa svahů a úpatí okraje Doupovských hor.

O barokní krajině Valečska jsem již psal v pozvánce do zajímavých míst Karlovarska v Arnice 2/2014. Nynější pozvání platí pro místa přístupná především jižně od silnice mezi Bražcem a Velkým Hlavákovem. Hřbet Hlavákovského vrchu směrem k Vrbici tvoří terénní předěl od „Památkové zóny krajinného rázu Valečsko“. Velký i Malý Hlavákov patří do správního území Valče, ale výrazem své zástavby a jejím působením v krajině se ta místa odlišují od památkové zóny Valečska a začleňují se do prostoru jižních až jihozápadních úpatí Hradišťské hornatiny. Jižní hranici prostoru, v němž chci zmínit zajímavá místa, tvoří frekventovaná silnice I/6, oddělující výběžek Doupovských hor geomorfologicky tvořený lávovým příkrovem u Mokré.

Projevy vulkanického utváření zdejší krajiny nejsou monumentální, přesto však nápadné. Pod zvlněným terénem jsou lahary, zbytky lávových proudů a návěje sopečných vyvrženin. Nejvýraznější je odkrytí laharu ve skalním defilé vrchu u zaniklého sídla Hradiště východně od pozůstatku vsi Javorná. Nápadný je také svědecký vrch s kótou 648 m jižně u Albeřic (foto na přední vnitřní obálce). Podobá se svou siluetou na obzoru vzdálenému Vladaři, který je vypreparovaným útržkem lávového proudu ve Žlutické vrchovině. Pozůstatky laharových proudů, které stékaly z centra Doupovských

▲ Lahar mezi Javornou a Březinou.
▲ Lávový proud odkrytý lomem u Těšetic.

hor v době jejich vulkanické aktivity, jsou většinou zakryté vegetací, místy jsou patrné jako na Albeřické hůrce a Obecním lese, kde na úpatí v nivě Lochotínského potoka je vidět drobné odkryvy vulkanických uloženin.

Dráha jednoho z lávových proudů je v této krajině názorně odkryta lomem jižně od Těšetic. Vzhůru směřující výlev ukazuje ztuhlý čedič v ležatých sloupcích na výstupní dráze a svislé sloupce ukazují odklánějící se proud. Severně u Albeřic zůstala lomová jáma po odtěženém čedičovém tělesu. Je zatopena jezírkem, nad nímž vystupují příkré stěny pyroklastických uloženin.

Stopy geologické podstaty a geomorfologického utváření krajiny dílem zakrývá a dílem zvýrazňuje vegetace. Zdejší půdy jsou bohaté na živiny. Výhodné polohy s jižní orientací daly v historické době příznivé podmínky pro zemědělskou činnost. Z jejího selského období pozůstávají zanikající tradiční statky a panské zámečky. V Albeřicích je jedinou stopou po zámečku obrubník kašny v sotva znatelném zámeckém parku severně u farmy, která je svou rozlohou a hmotou staveb větší než někdejší zámecký areál. Ve vsi Budov je zámecká sýpka i zámek ve stavu zchátralosti, stejně jako v Lukách a Verušičkách.

Nově pojaté zemědělství zde využívá půdu k pastevectví. Pro něj jsou na rozdíl od historických vsí typické mohutné stájové a skladové budovy. V Malém Hlavákově stejně jako

ve zmíněných Albeřicích jsou zemědělské objekty dominantou sídel, kde však sídlí nesrovnatelně méně lidí, než kolik jich dříve živilo zdejší hospodářství. Plochy pastvin rozdělují ohradníky a intenzívně spásané louky nejsou hodnotnou náhradou za květnaté sečené louky a mozaiku polí s mezemi a drahami pro pastvu. Obraz krajiny se výrazně změnil s proměnou vegetačního pokryvu. Jeho vývoj sukcesí zejména dřevinných porostů pokračuje. Rozrůstají se křoviny a nastupuje les. Pastevní hospodářství, i přes výhrady k jeho provozování, je prostředkem, jak spoluvytvářet krajinný ráz.

V zájmu zachování nejcennějších fragmentů luk byla zajištěna smlouvou mezi AOPK ČR a Vojenskými lesy a statky ochrana některých lokalit (viz Arnika 1/2019, str. 57–60). Podobný způsob ochrany platí i pro lesní lokality. I když v daném prostoru nejsou lesní porosty typickým vegetačním pokryvem, stojí za zmínku ochrana boru jižně u Malého Hlavákova. Pod ním v nivě Lučního potoka je pastvina, vzor nelesních pozemků.

K hospodaření v této oblasti patřilo zakládání rybníků. Nivy potoků a přirozené terénní deprese k tomu byly vhodné. Pro druhovou rozmanitost rostlin a živočichů jsou významné, takže z toho důvodu na několika místech byla vyhlášena jejich ochrana. Nejnověji se tak stalo smluvně v roce 2018 na území Albeřických rybníků a Bražeckých hliňáků (viz Arnika 1/2019). Východně od Bochova v lokalitě pojmenované dosud záhadně Toto-Karo jsou přírodní památkou mokřady s rybníky Havlisův, Velká a Malá Žabka. Od roku 2014 je chráněn jako přírodní památka „Týniště“ rybník severovýchodně od stejnojmenné vsi.

Četné další rybníky jsou cennými biotopy, pokud nejsou intenzívně rybářsky obhospodařovány. Jejich břehové porosty a zpravidla navazující mokřadní louky nabízejí pozorování běžných i vzácných živočichů. Zalétají k nim

▲ Údolí Malé Trasovky s obzorem Javorné
▲ Jezírko v lomu u Albeřic.
▲ Přírodní památka Týniště
▶ Vlevo nad nivou Lučního potoka je smluvně chráněný bor Malý Hlavákov.

▲ Kaple sv. Jana Nepomuckého ve Velkém Hlavákově.
▲ Rekonstruovaný kostel Nejsvětější Trojice u Verušiček. Všechny fotografie Stanislav Wieser.

i jeřábi popelaví. Na lov sem zalétá orel mořský, jehož hnízdiště jsou v blízkém okolí jižněji.

Ke kulturní krajině patří lidská sídla. Zdejší jsou řídká a spoře obydlená, tím i obtížně udržovatelná. Jmenované zámky a statky, nebo tvrz v Týništi, jsou sotva zachovatelnými objekty, protože pominula jejich využitelnost. Osídlení obcí, ze kterých byli po druhé světové válce odsunuti němečtí obyvatelé, se nadále snížilo po roce 1953, kdy byl zřízen vojenský újezd. V Albeřicích místo venkovských domů jsou bytovky městského typu u bývalého posádkového domu. Nyní domy a lidé, kteří tu chtějí žít, patří do obcí, nikoliv pod vojenskou správu. Sídla Bražec, Dolní Valov, Javorná, Albeřice, kde zůstávali civilní obyvatelé uvnitř újezdu, dostala až roku 2016 obecní správu se sídlem v Bražci, jmenované Albeřice patří k Verušičkám. Zdejší nově usazení lidé i nostalgičtí starousedlíci, a také památková péče, obnovují drobné sakrální stavby. Patří tradičně k sídlům v krajině proměňované novými způsoby obhospodařování a zájmy lidí. Kaple jsou obnoveny ve Velkém Hlavákově, Týništi, Hřivínově, bez vnitřního zařízení jsou v Budově a Vahanči. Hřbitovní kaple v Lukách dále chátrá, ale kostel zůstává dominantou Luk, má vnitřní zařízení i dosud znatelné výmalby dřevěného stropu. Před ním stojí barokní mariánský sloup, jediná památka tohoto druhu v popisovaném území. Ojedinělý je zde zachovaný a zrestaurovaný pomník obětem první světové války z Luk a okolních vsí. Svědectvím zdejšího židovského osídlení je ohradní zeď a zbylé náhrobky židovského hřbitova v sedle silnice k Záhoří. V Bražci kostel vyhořel v roce 1963, hřbitovní kaple na Kostelní Horce zanikla. Ve Verušičkách téměř zruinovaný barokní kostel Nejsvětější Trojice je rekonstruován.

Krajina spatřená z výšin u Velkého Hlavákova, z plání nad Týništěm, nebo ze Záhořského vrchu, všude z rozhledových míst, je úžasná proto, že ji můžeme vidět takovou, jaká je nyní. Není připravena na dosídlování svým hospodářským potenciálem – ledaže by někoho napadlo využít ji pro zástavbu skladovacích objektů při budoucí dálnici D6.

Sousedící Valečsko je krajinnou památkovou zónou a bývá také nazýváno perlou baroka. Zatímco v popisované krajině východně od Valče lze sotva něco podobného nalézat, mohl by vzniknout dojem nezajímavé, vlivem chátrání historických staveb až smutné krajiny. Nepřipadala mi taková ani v době, kdy jsem v ní projížděl vojenským prostorem, kdy mě lákalo poznání pustiny. Kdo žije na Karlovarsku, vytvořil si snad měřítko pro posuzování přívětivosti krajin svého širšího domova. Objevování jejich zvláštností je i poutem k nim. ■